

NOZIEDZĪGA NODARĪJUMA OBJEKTA DOKTRINĀRĀ NOVĒRTĒJUMA IETEKME UZ NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU KVALIFIKĀCIJU

IMPACT OF DOCTRINAL ASSESSMENT OF OBJECT OF CRIMINAL OFFENCE ON QUALIFICATION OF CRIMINAL OFFENCES

Toms Čevers, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Rīgas Tehniskās universitātes Inženierekonomikas un vadības fakultātes
Starptautisko ekonomisko sakaru un muitas institūta Muitas un nodokļu katedras
docētājs

Summary

Applying comparative scientific research method, the article inquires into conclusions of Latvian criminal law legal doctrine regarding the role of the object of a criminal offence in the qualification of criminal offences. It concludes that the object has no independent significance for distinction of criminal offences. Nevertheless, the title of the chapter of the Special part of the Criminal Code, which reflects the group object, promotes the systemic interpretation of legal norms. Since the protected interest *per se* is determined by the criminalization of the deed in question, Section 190¹, which criminalizes the smuggling of dangerous items, is applicable, although it does not threaten the national economy, yet it is included in Chapter XIX “Criminal Offences of an Economic Nature”.

Atslēgvārdi: tiesību doktrīna, noziedzīga nodarījuma objekts, kontrabanda

Keywords: legal doctrine, object of a criminal offence, smuggling

Ievads

Ar tiesību doktrīnu saprotot tiesību zinātnē izstrādātu autoritatīvu atziņu kopumu par tiesībām kā sociālpolitisku fenomenu, tās praktiskā nozīme tiesību normu izstrādē un piemērošanā nav pārvērtējama nevienā tiesību nozarē.¹ Tiesību normu jaunrades rezultātā izstrādātie normatīvie tiesību akti var būt efektīvi vienīgi tad, ja ir rūpīgi samērota faktiskajā realitātē pastāvošā problēma ar tās risināšanai piemērotākajiem juridiskajiem mehānismiem, par ko liecina maksimāli plaša informācijas avotu klāsta, tajā skaitā tiesību doktrīnas, izzināšana. Ne velti, attīstot

¹ Sk. plaši par tiesību doktrīnu raksturojošajām iezīmēm: Roversi C. (ed.). *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Dordrecht: Springer, 2005, pp. 814–875.

labas likumdošanas principu, Satversmes tiesa atzinusi, ka likumdevējam iecerētais tiesiskais regulējums ir jāpamato ar izskaidrojošiem pētījumiem, kas ļautu izvērtēt tā alternatīvas un nepieciešamos pasākumus gan ieviešanai, gan izpildei.²

Savukārt šo tiesību normu piemērošanā tiesību doktrīnas nozīme atspoguļojas to interpretācijā un tālākveidošanā, ievērojot, ka tā veidojusies, sistēmiski un vēsturiski analizējot esošo tiesisko regulējumu sasaistē ar tiesu praksi sabiedrības sociālo, politisko, ekonomisko un kultūras mainīgo apstākļu kontekstā.³ Tiesību doktrīnas funkcionalitātes teorētisko pamatu nodrošina tās atzišana par tiesību avotu, precīzāk, par tiesību palīgavotu, kam nav vispārsaistoša spēka, bet kas ir izmantojams juridiskā slēdziena argumentēšanai.⁴

Tiesību doktrīnas nozīme krimināltiesībās ir identiska, lai gan, pārskatāmā pagātnē vērtējot Latvijas tiesībzinātnieku atziņu atspoguļošanas praksi Latvijas tiesu nolēmumos, tika konstatēts, ka vismazāk tiešu atsauču uz publicētiem teorētiskiem pētījumiem ir bijis tieši krimināllietās pieņemtajos nolēmumos.⁵

Krimināltiesību doktrīnas devums ir noziedzīga nodarījuma sastāva teorētiskā konstrukcija. Tas ir normatīvajos tiesību aktos paredzēto pazīmju kopums, kas ir nepieciešams un pietiekams, lai attiecīgu personas rīcību atzītu par noteikta veida noziedzīgu nodarījumu.⁶ Ievērojot, ka saskaņā ar Krimināllikuma⁷ (turpmāk – KL) 1. panta pirmo daļu pie kriminālatbildības var saukt tikai tādu personu, kuras izdarītājā ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, tas pamatoti tiek atzīts par noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas juridisko pamatu.⁸

Atbilstoši doktrīnā pieņemtajai nostādnei noziedzīga nodarījuma sastāvu veido četri elementi – objekts, objektīvā puse, subjekts un subjektīva puse. Kaut arī likumdevējs nelieto nevienu no šiem apzīmējumiem, to kopums un savstarpēja saikne sniedz metodoloģiju attiecināmā noziedzīgā nodarījuma sastāva atrašanai un jauna konstruēšanai, jo tie visi ir atzīstami par obligāti konstatējamiem, lai personas izdarīto vērtētu kā noziedzīgu.

² Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2008-09-0106, 18.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 48.

³ Sk.: Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Jānis Neimanis, 2004, 71.–72. lpp.; Apse D. Tiesību zinātne. Nacionālā enciklopēdija. 02.04.2022., <https://enciklopedija.lv/skirklis/7400> [aplūkots 06.03.2023.]; Kalašnikovs V. Krimināltiesību doktrīnas nozīme normu jaunradē un piemērošanā. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 166., 170.–171. lpp.

⁴ Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: Daiga Rezevska, 2015, 75.–76. lpp.; Rezevska D. Nacionālās tiesību avotu doktrīnas attīstība gadsimta laikā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 282.–283. lpp.

⁵ Strada-Rozenberga K. Latvijas tiesībzinātnieku atziņas Augstākās tiesas nolēmumos. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, 2010, Nr. 1, 60., 62. lpp.; Bičkovičs I., Strada-Rozenberga K. Latvijas tiesību doktrīnas nozīme tiesu praksē. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai, 2014. gada 10.–11. novembris. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 35. lpp.

⁶ Sk.: Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 21. lpp.; Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Likums, teorija, prakse. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 20. lpp.; Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Palīdzēklis krimināltiesību normu piemērotājiem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 13. lpp.

⁷ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [10.03.2023.].

⁸ Sk.: Liholaja V. 2007, 20. lpp.; Krastiņš U. 2014, 24., 48. lpp.; Liholaja V. 2020, 12.–13. lpp.

KL ar atšķirīgu detalizācijas pakāpi tiek aprakstīta noziedzīgā nodarījuma sastāva objektīvā puse, subjekts un subjektīvā puse. Vienīgi objekts KL *expressis verbis* netiek atklāts vispār, tāpēc arī raksts veltīts tam, lai izvērtētu krimināltiesību doktrīnas sniegtā šī sastāva elementa novērtējuma ietekmi uz noziedzīgu nodarījumu kvalifikāciju, kas doktrīnā skaidrota kā pilnīgas atbilstības konstatēšana starp notikušā faktiskajiem apstākļiem un konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, tās savstarpēji salīdzinot.⁹ Tā ir subsumpcija jeb faktisko apstākļu pakārtošana tiesību normas tiesiskā sastāva pazīmēm, lai izdarītu loģisku secinājumu par to atbilstību un tiesisko seku iestāšanās iespēju.¹⁰ Raksta tapšanā galvenokārt izmantota salīdzinošā zinātniskās izpētes metode, izziņot kopsakarības tiesībzinātnieku atziņas par noziedzīgā nodarījuma objekta nozīmi kvalifikācijā.

1. Noziedzīga nodarījuma objekta doktrinārais novērtējums Latvijas krimināltiesībās

Latvijas krimināltiesībās noziedzīga nodarījuma objekts tradicionāli tiek definēts kā krimināltiesiski aizsargātās intereses jeb noteiktās intereses, ko apdraud attiecīgais nodarījums.¹¹ Nav apšaubāma tā esamība ikviena noziedzīga nodarījuma gadījumā, jo kādu interešu nodrošināšana ar galējiem tiesiskiem līdzekļiem ir jebkura nodarījuma kriminalizēšanas mērķis.

Atbilstoši krimināltiesību teorijā nostiprinātajai noziedzīga nodarījuma objekta izpratnei katra nodarījuma izraisītais apdraudējums tiek sistematizēts pa vertikāli trīs līmeņos, ņemot vērā konkrēto aizskarto interešu piederību plašāku interešu kopumam. Kaut arī šī pieeja ir raksturīga tikai postpadomju valstīm un ir kritizēta tās lietderība un teorētiski filozofiskais pamats,¹² nevar noliegt, ka tā veicina materiālo krimināltiesību pārskatāmību un sekmē to sistēmisku izpratni.

Izdarot noziedzīgu darbību vai pieļaujot noziedzīgu bezdarbību, vainīgais demonstrē savu attieksmi pret sabiedrībai nozīmīgām un tādēļ īpaši aizsargātajām interesēm vispār, un tas liek apšaubīt viņa spēju turpmāk ievērot tiesisko kārtību. Attiecīgi doktrīnā ar noziedzīga nodarījuma vispārējā objekta jēdzienu tiek aptverts viss ar KL aizsargāto interešu kopums,¹³ kam persona neizbēgami kaitē, realizējot jebkuru KL Sevišķajā daļā iekļautu noziedzīga nodarījuma sastāvu. Līdz ar šāda jēdziena ieviešanu ir teorētiski pamatojama noziedzīgu nodarījumu nošķirtība no pārkāpumiem ar mazāku kaitīguma pakāpi, norādot uz to kvalitatīvu atšķirību un attiecīgi krimināltiesībām piešķirot arī simbolisku nozīmi. Attiecīgi likumdevējs veido jaunus un pārskata esošos noziedzīgu nodarījumu sastāvus ar domu par

⁹ Sk.: Krastiņš U. 2014, 46.–47. lpp.; Liholaja V. 2007, 11. lpp.

¹⁰ Kalniņš E. 2. solis – tiesību un to avotu izpratnes loma normu piemērošanā. Grām.: Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 26.–27. lpp.; Neimanis J. 2004, 137.–139. lpp.

¹¹ Sk.: Krastiņš U. 2014, 55. lpp.; Liholaja V. 2020, 24. lpp.

¹² Ķinis U. Noziedzīgi nodarījumi pret informācijas sistēmu drošību (kibernozieģumi). Disertācija. Rīga: Latvijas Universitāte, 2005, 57.–62. lpp.

¹³ Krastiņš U. 2014, 60. lpp.; Liholaja V. 2020, 24. lpp.

konkrētā objekta aizsardzību atkarībā no tā apdraudējuma kaitīguma smaguma,¹⁴ respektīvi, no tā nozīmīguma un aizskāruma intensitātes.

Var piekrist, ka ideālistiskā noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas modeļi vispārējām objektam ir nozīme tās sākuma posmā, lai noteiktu, kurā tiesību nozarē atbildības jautājums ir risināms.¹⁵ Taču praksē šāda pieeja kļūst visai nosacīta, jo, kvalifikācijas turpmākajā procesā nepierādot kādu noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmi, arī sastāvs kopumā nav konstatējams un, neraugoties uz kādu interešu apdraudējumu, persona pie atbildības nav saucama kriminālprocesuālā kārtībā.¹⁶ Intereses par apdraudētām krimināltiesiskā nozīmē ir atzīstamas tikai tad, ja apdraudējums noticis tiesību normas dispozīcijā noteiktajos apstākļos, to izdarījis attiecīgais subjekts un ar likumdevēja paredzēto psihisko attieksmi, nepastāvot kriminālatbildību izslēdzošiem apstākļiem.

Visas ar kriminālatbildības piedraudējumu aizsargātās intereses ir klasificējamās un apvienojamas pēc kopīgām pazīmēm atbilstoši to savstarpējai saistībai noteiktās sabiedrības dzīves jomās, kā rezultātā tiek nošķirti noziedzīga nodarījuma grupas objekti,¹⁷ saskaņā ar kuriem tradicionāli tiek veidota KL Sevišķās daļas sistēma.¹⁸

Tiek atzīts, ka atbilstoši piederībai vienam vai otram grupas objektam ir iespējams nošķirt pēc pārējām pazīmēm līdzīgus noziedzīgus nodarījumus.¹⁹ Krimināltiesību teorijā grupas objekta noteikšanas praktiskā nozīme tiek ilustrēta ar KL 88. panta "Terorisms" (KL redakcijā līdz 2018. gada 23. maijam, tagad – 79.¹ pants "Terorisms") un attiecīgi 185. panta "Mantas tīša iznīcināšana un bojāšana" un 258. panta "Satiksmes ceļu un dzelzceļa, ūdens un gaisa transportlīdzekļu bojāšana" savstarpējo saistību. Terorisms, kas kriminalizēts KL X nodaļā "Noziegumi pret valsti", apdraud valsts pastāvēšanu, bet pārējie minētie noziedzīgie nodarījumi attiecīgi – īpašumu un satiksmes drošību. Taču šīs grupas objektu atšķirības nav patstāvīgas, jo tās determinē tāda subjektīvās puses papildu pazīme kā speciāls nolūks. Ja, piemēram, svešas mantas un gaisakuģa tīša iznīcināšana attiecīgi KL 185. un 258. pantā ir kriminalizēta neatkarīgi no personas iecerētā mērķa, tad šie paši nodarījumi ir kvalificējami saskaņā ar KL 88. pantu tikai tad, ja tā rezultātā persona ir vēlējusies iebiedēt iedzīvotājus vai piespiest valsti, tās institūcijas vai starptautiskas organizācijas izdarīt kādu darbību vai atturēties no tās.

Līdzīgi, piemēram, KL 89. pantu "Kaitniecība", kas arī ietverts KL X nodaļā "Noziegumi pret valsti", no 190. panta "Kontrabanda", kas savukārt iekļauts KL XIX nodaļā "Noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā", primāri nošķir nevis grupas objektu atšķirības, bet gan konceptuāls nolūks kaitēt Latvijas Republikai, nevis tikai atsevišķai sabiedrības dzīves jomai.

Turklāt konkrētajos gadījumos, izdarot KL 88. un 89. pantā paredzētos noziedzīgos nodarījumus, palielinās apdraudējuma plašums un smagums, bet attiecīgi arī ar

¹⁴ Krastiņš U. 2014, 55.–56., 57.–58. lpp.

¹⁵ Sk.: Liholaja V. 2007, 12.–13., 23. lpp.; Krastiņš U. 2014, 51., 52. lpp.; Liholaja V. 2020, 17. lpp.

¹⁶ Tādēļ jāpiekrit Jāņa Rozenberga pragmatiskajam viedoklim, ka kvalifikācijas process reducējams uz notikuma faktisko apstākļu salīdzināšanu ar viena vai vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm (Rozenbergs J. Vainas institūts krimināltiesībās un tā nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012, 113. lpp.).

¹⁷ Krastiņš U. 2014, 60. lpp.; Liholaja V. 2020, 24. lpp.

¹⁸ Liholaja V. 2007, 23. lpp.; Krastiņš U. 2014, 58., 61. lpp.

¹⁹ Liholaja V. 2007, 24. lpp., Krastiņš U. 2014, 51., 59., 62. lpp.

KL 185., 285. un 190. pantu aizsargātajām interesēm kaitējums tāpat tiek nodarīts, lai arī kādu mērķu vārdā šie noziedzīgie nodarījumi būtu izdarīti.

Tāpat jāņem vērā, ka KL Sevišķās daļas nodaļu nosaukumi tajos lietoto formulējumu dēļ ne vienmēr tieši raksturo konkrētu interešu apdraudējumu.²⁰ Attiecīgi arī Uldis Krastiņš pamatoti norādījis, ka grupas objektu palīdz atklāt tieši konkrēto tiesību normu dispozīcijas.²¹ Ievērojot minētos apsvērumus, grupas objekts nav izmantojams noziedzīgu nodarījumu sastāvu savstarpējai nošķiršanai.

Savukārt ar noziedzīga nodarījuma tiešo objektu saprotamas tās intereses, pret kurām konkrētais nodarījums ir tieši vērstas un kuras aizsargā konkrētā krimināltiesību norma. Tas aptver raksturīgākās intereses un pilnīgi atklāj konkrētā apdraudējuma būtību, tādēļ tās vienmēr cieš konkrētā noziedzīga nodarījuma rezultātā.²² Jāpiekrīt doktrīnā konstatētajam, ka arī noziedzīga nodarījuma tiešais objekts ir izsecināms no tiesību normas dispozīcijas apraksta un atklājas noziedzīgu nodarījumu sastāvu savstarpējā salīdzinājumā.²³ Tādēļ arī šajā gadījumā ir jāņem vērā, ka secinājumi par objektu var tikt izdarīti tikai hronoloģiski pēc objektīvās puses analīzes, tāpēc, loģiski vērtējot, tas nevar noteikt kvalifikāciju.²⁴ Minētais liecina par to, ka arī tiešajam objektam kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmei nav gluži patstāvīgas lomas kvalifikācijā, bet tas drīzāk kalpo par papildu kontroles mehānismu pareizās tiesību normas atrašanai un to savstarpējai nošķiršanai. Tikai šādā kontekstā var piekrist doktrīnā norādītajam, ka tiešā objekta precīza noskaidrošana sniedz pamatu turpmākai pareizai kvalifikācijai.²⁵

Krimināltiesību teorijā tiek izdalīts arī papildu tiešais objekts, kas atbilst tām interesēm, kurām ar tiesību normas dispozīcijā formulēto nodarījumu neizbēgami tiek nodarīts kaitējums, bet kuru aizsardzībai citkārt būtu paredzēts cita noziedzīga nodarījuma sastāvs.²⁶ Ņemot vērā, ka šo interešu aizskārums ir ietverts noziedzīga nodarījuma sastāvā,²⁷ vienlaikus ar galveno tiešo objektu aizsargājot arī papildu tiešo objektu, tie abi veido katrs savu ar tiešo objektu aptverto interešu daļu.

Kā zināms, noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā papildu tiešā objekta identificēšanas nepieciešamība tiek pamatota divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, ja attiecīgais noziedzīgā nodarījuma sastāvs paredz papildu tiešo objektu, tad persona saucama pie kriminālatbildības saskaņā ar konkrēto tiesību normu tikai tad, ja šāds papildu

²⁰ Piemēram, nodaļu nosaukumi (IX nodaļa "Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds", IX¹ nodaļa "Noziegumi, kas saistīti ar terorismu", XII nodaļa "Nonāvēšana") satur vienīgi pašu noziedzīgu nodarījumu nosaukumus, bet citu nodaļu nosaukumi (XIX nodaļa "Noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā", XXIV nodaļa "Noziedzīgi nodarījumi valsts institūciju dienestā" un XXV nodaļa "Noziedzīgi nodarījumi militārajā dienestā") norāda uz sabiedrības dzīves jomu, kurā noziedzīgie nodarījumi ir izdarīti.

²¹ Krastiņš U. 2014, 62. lpp.

²² Liholaja V. 2007, 23. lpp.; Krastiņš U. 2014, 63.–65. lpp.

²³ Liholaja V. 2007, 24. lpp.; Krastiņš U. 2014, 67. lpp.

²⁴ Kā pamatoti norāda J. Rozenbergs: "Ņemot vērā, ka tieši notikuma faktiskie apstākļi ir tie, kas veido nodarījuma objektīvo pusi, būtu loģiski vispirms identificēt juridiski nozīmīgos faktiskos apstākļus, tādējādi konstatējot objektīvās puses pazīmes. Pamatojoties uz šo informāciju [...], tālāk ir noskaidrojams noziedzīgā nodarījuma objekts, sākotnēji grupas objekts un pēc tam tiešais objekts." (Rozenbergs J. 2012, 118. lpp.) Sk. arī Valentijas Liholajas apkopotos ārvalstu speciālistu viedokļus: Liholaja V. 2020, 30.–31. lpp.

²⁵ Liholaja V. 2007, 24., 26. lpp.; Krastiņš U. 2014, 64. lpp.

²⁶ Krastiņš U. 2014, 65.–66. lpp.; Liholaja V. 2020, 24. lpp.

²⁷ Liholaja V. 2007, 25. lpp.

apdraudējums ir konstatēts. Otrkārt, tikai tad, ja tiek apdraudētas vēl kādas intereses, kuras neaptver galvenais tiešais un papildu tiešais objekts, ir izvērtējams, vai personas izdarītais nav kvalificējams papildus saskaņā ar citu krimināltiesību normu vai ņemams vērā, nosakot sodu.²⁸ Taču arī šajā gadījumā uz papildu tiešo objektu jau norāda pārējās likumdevēja paredzētās noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes, kas liecina par apdraudējuma plašumu.²⁹

Citkārt noziedzīga nodarījuma objekts tiek ņemts vērā, lai noteiktu, vai ar vienu nodarījumu netiek izdarīti vairāki noziedzīgi nodarījumi, tāpēc tie kvalificējami kā ideālā kopība saskaņā ar KL 26. panta otro daļu. Šajā gadījumā persona, apdraudot kādas vienas intereses, nodara kaitējumu arī citām interesēm, kuras tiek patstāvīgi krimināltiesiski aizsargātas.³⁰ Taču arī tad kvalifikāciju nosaka atšķirīgi personai inkriminējami fakti, kuri ļauj spriest par dažādu interešu apdraudējumu.

Tādēļ jāpiekrīt tiesību literatūrā secinātajam, ka “nav nepieciešamības “iznest” objektu ārpus objektīvās puses, jo tiesiski aizsargātās intereses ir neatņemama objektīvās puses analīzes sastāvdaļa, kas vērtējama kopsakarā ar potenciāli iespējamo kaitējumu jeb apdraudējumu noziedzīga nodarījuma izdarīšanas gadījumā”.³¹

2. Kontrabandas noziedzīgā nodarījuma grupas objekta problemātika

Līdzšinējo noziedzīga nodarījuma grupas objekta teorētisko izpratni un tā nozīmi kvalifikācijā izaicina likumdevēja pieeja, kriminalizējot vispārbīstamu priekšmetu kontrabandu.³²

Līdzās precēm, kuru nozīmi primāri raksturo to ekonomiskā vērtība, KL pamata redakcijā 190. panta sevišķi kvalificētajā trešajā daļā kriminālatbildība bija paredzēta par tādu priekšmetu kontrabandu kā apreibinošas vielas (narkotiskās un psihotropās vielas), bīstamas vielas (stipri iedarbīgas, indīgas un radioaktīvas vielas), divējādā pielietojuma preces (stratēģiskas nozīmes preces vai citas vērtības) un ieroči (sprāgstvielas, ieroči, munīcija, gāzes pistoles (revolveri), to patronas, ar kairinošas iedarbības

²⁸ Krastiņš U. 2014, 66. lpp.

²⁹ Piemēram, KL 176. panta “Laupīšana” pirmās daļas dispozīcijā jau ir norādīts uz svešas kustamas mantas nolaupīšanu un vardarbību, 159. panta “Izvarošana” pirmās daļas dispozīcijā – uz dzimumaktu pret cietušā gribu un vardarbību, 310. panta “Bēgšana no īslaicīgās aizturēšanas un ieslodzījuma vietas” otrās daļas dispozīcijā – uz brīvības atņemšanas vietas nelikumīgu atstāšanu un vardarbību.

³⁰ Liholaja V. 2007, 161. lpp.; Krastiņš U. 2014, 309., 311. lpp.

³¹ Beļska A. Noziedzīga nodarījuma izpratne Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu krimināltiesībās. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2012, 141. lpp. Piebilstams, ka par objektu var liecināt ne tikai objektīvā puse, bet arī citi noziedzīgā nodarījuma sastāva elementi, piemēram, subjekts (sal. KL 275. pantu “Dokumenta, zīmoga un spiedoga viltošana un viltota dokumenta, zīmoga un spiedoga realizēšana un izmantošana” un 327. pantu “Dienesta viltojums”).

³² Kaut arī KL 190.¹ pantā nav atsaucis uz kontrabandu, nav apstrīdams, ka jebkuru priekšmetu nelikumīga pārvietošana pāri valsts robežai ir vērtējama kā kontrabanda plašākā izpratnē (sk.: Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 421. lpp.). Šāds viedoklis ir saglabāts arī šobrīd (Krastiņš U., Liholaja V., Hamkova D. Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa (XVIII–XXV nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 94. lpp.). Tikmēr KL 190. pantā ir noteikta kriminālatbildība par komerciālo kontrabandu jeb kontrabandu šaurākā izpratnē, kas nodara nepastarpinātu kaitējumu tautsaimniecībai.

vielām pildīti gāzes baloniņi, ar indīgām vai stipri iedarbīgām vielām pildīti speciālie līdzekļi).

Analizējot vēsturiskā perspektīvā, vienas no KL 190. pantā veiktajām būtiskākajām izmaiņām ir bijušas vērstas uz to, lai no šīs tiesību normas tvēruma pakāpeniski izslēgtu tādus noziedzīga nodarījuma priekšmetus, kuri nav saistāmi ar tautsaimniecības apdraudējumu.

Ar 2002. gada 17. oktobra likumu “Grozījumi Krimināllikumā”³³ KL XIX nodaļa “Noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā” tika papildināta ar 190.¹ pantu “Narkotisko, psihotropo vielu un šo vielu izgatavošanai paredzēto izejmateriālu (prekursoru) kontrabanda”, tajā nošķirot atbildību par narkotisko vai psihotropo vielu vai šo vielu izgatavošanai paredzēto izejmateriālu (prekursoru) kontrabandu. Savukārt ar 2005. gada 28. aprīļa likumu “Grozījumi Krimināllikumā”³⁴ šis pants turpmāk konceptuāli paredzēts, lai atsevišķa noziedzīga nodarījuma sastāvā kriminalizētu visu vispārbīstamo priekšmetu prettiesisku pārvietošanu pāri valsts robežai.³⁵

Tādējādi vispārbīstamo priekšmetu kontrabanda vienmēr bijusi kriminalizēta KL XIX nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā”. Attiecīgi doktrīnā Krimināllikuma 190. un 190.¹ pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu objekts vienmēr ir skaidrots kā tautsaimniecības aizsardzības intereses muitas darbības sfērā.³⁶

Domājams, ka likumdevējs kriminālatbildību par šo noziedzīgo nodarījumu noteicis šajā KL Sevišķās daļas nodaļā, ņemot vērā, ka jebkādu preču kontrabandas apkarošana ir muitas iestāžu prerogātīva un muita tradicionāli tiek saistīta ar valsts ekonomikas veicināšanu. Taču jāņem vērā, ka pēdējās desmitgadēs muitas funkcijas ir būtiski evolucionējušas un vērstas uz sabiedrības drošības aizsardzību tās dažādajās dzīves jomās.³⁷ Turklāt pamatot šī kontrabandas veida un tautsaimniecības apdraudējumu objektīvi nav iespējams, jo šo priekšmetu pārvietošanas kārtība ir noteikta nevis valsts ekonomiskās attīstības sekmēšanas nolūkos, bet gan vispārējās drošības un sabiedriskās kārtības interesēs, par ko jo sevišķi liecina tas, ka daļa šo priekšmetu

³³ Grozījumi Krimināllikumā: LV likums. Pieņemts 17.10.2002. [10.03.2023.].

³⁴ Grozījumi Krimināllikumā: LV likums. Pieņemts 28.04.2005. [10.03.2023.].

³⁵ Niedre A. Komentārs par Krimināllikuma grozījumiem, kas izdarīti pēc 2002. gada 31. oktobra. Grām.: Krimināllikums. Rīga: AFS, 2006, 176. lpp.

³⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 233. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa. Papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 280. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. 2009, 417., 418., 419. lpp.; Krastiņš U., Niedre A. Krimināllikuma komentāri. 5. grāmata. Sevišķā daļa. Rīga: Firma “AFS”, 1999, 40. lpp. U. Krastiņš, V. Liholaja, D. Hamkova 2019, 86. lpp.; Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Palīglikumteksts krimināltiesību normu piemērotājiem. Otrā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2022, 9.–10., 24.–25. lpp.

³⁷ De Wulf L. Strategy for Customs Modernization. In: Customs Modernization Handbook. L. De Wulf and J. B. Sokol (eds). Washington: World Bank, 2005, pp. 5–6; Widdowson D. The Changing Role of Customs: Evolution or Revolution. World Customs Journal. January 2007, Vol. 1, No. 1, p. 36; Čevers A. Muitas procesu vadības un organizācijas novērtēšanas sistēmiskais risinājums. Promocijas darbs. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2021, 73. lpp.; Montagnat-Rentier G., Bremeersch C. The Multifaceted Role of Customs and Its Importance for the Economy and Society. In: Customs Matters: Strengthening Customs Administration in a Changing World. Washington, DC: International Monetary Fund, 2022, pp. 5–19.

vispār ir izņemti no civiltiesiskās apgrozības.³⁸ Tādēļ arī KL 190.¹ pants acīmredzami nav iederīgs starp noziedzīgiem nodarījumiem, kas apdraud tautsaimniecību.³⁹

Salīdzinājumam norādāms, ka arī Lietuvas krimināltiesību teorijā izteikta neizpratne par Lietuvas Kriminālkodeksa 199. panta "Kontrabanda", kura trešajā daļā kriminalizēta speciālo priekšmetu kontrabanda, iekļaušanu nodaļā pie noziedzīgiem nodarījumiem, kas vērsti pret ekonomiku un uzņēmējdarbības kārtību, lai gan tie atkarībā no pārvietojamā priekšmeta specifiskas apdraud atšķirīgas intereses.⁴⁰

Taču praksē tiesību normas piemērošana *de lege ferenda* nav iespējama. Tādēļ, ņemot vērā, ka nav konstatējams likumdevēja paredzētais KL 190.¹ panta grupas objekts, izvērtējama šīs tiesību normas piemērošanas iespējamība.

Likumdevējs izšķiršanos par konkrētā uzvedības akta kaitīgumu un tā saturu izdara, kriminalizējot attiecīgu nodarījumu konkrētā tiesību normā. Tādēļ jāpiekrīt savulaik Paula Minca paustajam, ka krimināltiesiski aizsargājamo interesi jau nosaka noziedzīgā nodarījuma sastāva iekļaušana krimināllikuma sevišķajā daļā.⁴¹ Tāpēc atzīstams, ka ikviena nodarījuma kriminalizēšana automātiski liecina par kādas aizsargājamās intereses pastāvēšanu. Attiecīgi tas, ka noziedzīga nodarījuma sastāvs kļūdaini nav ietverts tā radītajam apdraudējumam atbilstošā KL Sevišķās daļas nodaļā, nevar būt par šķērslī personas saukšanai pie kriminālatbildības. Minēto cita starpā paredz arī tiesību normu saprātīgas piemērošanas princips, jo pretējā gadījumā juridiskās tehnikas nepilnību vai objekta atšķirīgu teorētisko novērtējumu dēļ tiktu pakļauta riskam sabiedrības drošība. Sakarā ar minēto nav arī pieļaujama tāda tiesību normas interpretācija, kuras rezultātā kāda tiesību norma kļūtu lieka,⁴²

³⁸ Aleksejs Loskutovs un Andrejs Judins jau 2000. gadā norādīja, ka KL 190. panta trešajā daļā ietvertā noziedzīgā nodarījuma objekts ir vispārējā drošība, kamēr tautsaimniecība, valsts ekonomiskās intereses un valsts intereses muitas sfērā tiek aizsargātas ar kriminālsoda piedraudējumu par šī panta pirmajā un otrajā daļā paredzētajiem noziedzīgiem nodarījumiem (Loskutovs A., Judins A. Krimināllikums neformālā skatījumā. Rīga: [b. i.], 2000, 95. lpp.). Arī Dainis Mežulis ir ņēmis vērā noziedzīgā nodarījuma priekšmeta atšķirības dažādās panta daļās un jau konkrētāk norādījis, ka KL 190. panta trešajā daļā ietvertā noziedzīgā nodarījuma objekts ir valsts drošība pretstatā valsts ekonomikai, kas tika aizsargāta ar kriminālsoda piedraudējumu par šī panta pirmajā un otrajā daļā paredzētajiem noziedzīgiem nodarījumiem (Mežulis D. Krimināltiesības shēmās. Sevišķā daļa. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 140.–141. lpp.).

³⁹ Tiesību literatūrā jau atzīmēts, ka krimināllikuma sistēma ir atkarīga no likumdevēja lemtā, kurš var kļūdīties, mehāniski šķirojot noziedzīgu nodarījumu sastāvus. Tādēļ noziedzīga nodarījuma tiešais objekts ne vienmēr atbilst tai noziedzīgo nodarījumu grupai, kurā tā sastāvs ir iekļauts. Turklāt nereti arī krimināltiesību teorijā sistematizācijas vienkāršošanas labad noziedzīgā nodarījuma tiešā un grupas objekta saistība netiek izvērtēta pēc būtības (Есаков Г. А. Экономическое уголовное право: Общая часть. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2019, с. 54, 55). Šajā sakarā, piemēram, norādāms, ka arī 1933. gada Sodū likumā noziedzīgi nodarījumi tika klasificēti pēc objekta, bet nelikumīga rīcība ar kultūrvēsturiskām vērtībām tika kriminalizēta līdz ar noziedzīgiem nodarījumiem, kas apdraud sabiedrības labklājības aizsardzību, tā iemesla dēļ, ka likumā nebija speciālas nodaļas garīgu vērtību aizsardzībai (Lejiņš P. Krimināltiesības. [B. v.]: [b. i.], 1940, 30., 179. lpp.).

⁴⁰ Bikelis S. Proporcionalitātes problēma (I). Proporcionalitātes principa ir Bausmēs uz kontrabandā. Teisēs problemas, 2012, Nr. 4, p. 5; Fedosiukas O. Muižu teisēs pažeidimas kaip nusikalstama veika: kokį kriminalizavimo modelį turime? Jurisprudencija, 2018, Nr. 25, pp. 343–344.

⁴¹ Mincs P. Krimināltiesības. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 89. lpp.

⁴² Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs J. Briedes zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 271. lpp.

tādējādi pilnībā izslēdzot vesela noziedzīga nodarījuma sastāva piemērojamību tikai tādēļ, ka nav pareizi noteikta tā vieta normatīvā tiesību akta struktūrā.

Šajā sakarā norādāms, ka arī saskaņā ar Latvijas Kriminālkodeksu⁴³ kriminālbildība par kontrabandu 73. pantā joprojām bija paredzēta nodaļā pie valsts, nevis saimnieciska rakstura noziegumiem, neraugoties uz to, ka valsts konstitucionālā un ideoloģiskā iekārta jau bija mainīta.

Autora ieskatā, likumdevēja paredzētais noziedzīga nodarījuma grupas objekts nevar principiāli ietekmēt kvalifikāciju. Tā definēšanas praktiskā nozīme ir vērtējama galvenokārt juridiskās tehnikas kontekstā, proti, radniecīgus noziedzīgu nodarījumu sastāvus apvienojot atbilstošās nodaļās, ir iespējams pārskatāmi izkārtot tiesību normas. Šādā veidā katalogizējot krimināltiesiski aizsargātās intereses, tiek veidota adresātam viegli uztverama normatīvā tiesību akta sistēma un atvieglota attiecināmās tiesību normas atrašana.

Tāču jāņem vērā, ka subsumpcija ir iespējama tikai tad, ja iepriekš ir precīzi zināms tiesību normas saturs,⁴⁴ kas noskaidrojams tās interpretācijas ceļā. Attiecīgi grupas objektu diferencēšana saistībā ar KL Sevišķās daļas nodaļu nosaukumiem pilda to pašu funkciju, ko jebkura cita normatīvā tiesību akta strukturēšana noteiktās teksta iedalījuma vienībās, kurās ietvertās tiesību normas ir savstarpēji ciešāk saistītas un vērstas uz kopīga mērķa sasniegšanu. To savstarpējās sakarības ir izzināmas, sistēmiski interpretējot tiesību normas.⁴⁵ Jāņem vērā, ka nosaukuma piešķiršana teksta iedalījuma vienībām ir juridiskās tehnikas instruments, lai izteiktu attiecīgā tiesiskā regulējuma priekšmetu, tādējādi ietekmējot tiesību normas izpratni.⁴⁶

Tādēļ, jo sevišķi ievērojot, ka Latvijas tiesību sistēmā kriminālbildība ir paredzēta vienīgi KL, nevar izslēgt, ka atsevišķos gadījumos grupas objekts, ko atspoguļo attiecīgās KL Sevišķās daļas nodaļas nosaukums, var koriģēt noziedzīgā nodarījuma sastāva tvēruma robežas.⁴⁷ Tiesu praksē ir konstatējami gadījumi, kuros sniegtais grupas objekta vērtējums ir diskutabls.⁴⁸ Teorētiski ir iespējami tādi noziedzīgu nodarījumu sastāvi, kuru objektīvo pusi būtu iespējams īstenot dažādās dzīves jomās, tādējādi apdraudot atšķirīgus grupas objektus, bet saukšanai pie kriminālbildības,

⁴³ Latvijas Kriminālkodekss. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 1992.

⁴⁴ Kalniņš E. 2003, 21., 26. lpp.

⁴⁵ Administratīvā procesa likuma komentāri 2013, 271.–272. lpp.

⁴⁶ Nosaukums koncentrē tiesību normas piemērotāja uzmanību uz nepieciešamo un pietiekamo tiesību normas saturu (Krūmiņa V., Skujiņa V. Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata. Rīga: [b. i.], 2002, 21. lpp.).

⁴⁷ Шишко И. В. Экономические правонарушения: Вопросы юридической оценки и ответственности. Санкт-Петербург: Юридический центр Прес, 2004, с. 15–16.

⁴⁸ Piemēram, ar Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 24.01.2017. spriedumu krimināllietā Nr. 11092025213 pirmsskolas izglītības iestādes saimniecības vadītāja un medicīnas māsa tika atzītas par vainīgām saskaņā ar KL 197. pantu "Nolaidība" par to, ka, pretēji normatīvo tiesību aktu prasībām, nepārbaudīja iestādes teritorijas atbilstību bērnu drošībai un nenovērsa riskus bērnu veselībai un dzīvībai, kā rezultātā viens no bērniem iekrita kanalizācijas akas šahtā, gūstot vidēja smaguma miesas bojājumus. Šī noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir iekļauts KL XIX nodaļā "Noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā", lai gan ir apšaubāms, vai tautsaimniecībai nepastarpināti kaitē valsts izglītības sistēmā pieļauti pārkāpumi, kuru rezultātā ir apdraudēta audzēkņu veselība un dzīvība. Neraugoties uz to, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija 25.10.2017. spriedumā apstiprināja, ka apsūdzēto rīcība apdraudēja tautsaimniecības aizsardzības intereses, norādot, ka jēdziens "tautsaimniecība" nav tulkojams šauri tikai kā ekonomiskās darbības sfēra, bet gan tas ietver visas tautsaimniecības nozares, tajā skaitā pakalpojumu sniegšanu, pie kuras pieskaitāma arī izglītība, <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi/apluktos08.03.2023.>

likumdevēja ieskatā, nepieciešamo paaugstināto kaitīgumu nodarījums sasniedz tikai kādā konkrētā jomā, tādējādi ierobežojot attiecīgā noziedzīgā nodarījuma sastāva piemērojamību.⁴⁹

Kopsavilkums

1. Neapšaubot noziedzīga nodarījuma objekta imanento piederību jebkuram noziedzīga nodarījuma sastāvam, noziedzīgu nodarījumu praktiska kvalificēšana liek pārvērtēt tā identificēšanas praktisko nozīmi, kas gan tiek atzīta krimināltiesību doktrīnā.
2. Ieviešot vispārējā objekta jēdzienu, ir teorētiski pamatojama noziedzīgu nodarījumu nošķirtība no pārkāpumiem ar mazāku kaitīguma pakāpi, norādot uz to kvalitatīvu atšķirību un attiecīgi krimināltiesībām piešķirot arī simbolisku nozīmi.
3. Grupas objektam un tiešajam objektam nav patstāvīgas nozīmes noziedzīgu nodarījumu sastāvu savstarpējā nošķiršanā un noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā, ievērojot, ka tos atklāj pārējās likumdevēja paredzētās noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes.
4. Grupas objektam, ko atspoguļo KL Sevišķās daļas nodaļas nosaukums, ir nozīme tiesību normu sistēmiskā interpretācijā, kas var koriģēt noziedzīgā nodarījuma sastāva tvēruma robežas.
5. Ja arī noziedzīga nodarījuma sastāvs ir ietverts tā radītajam apdraudējumam neatbilstošā KL Sevišķās daļas nodaļā, tas neizslēdz kriminālatbildību objekta un attiecīgi sastāva trūkuma dēļ, jo aizsargājamo interesi *per se* nosaka attiecīgā nodarījuma kriminalizēšana. Ievērojot minēto, KL 190.¹ pants ir piemērojams neatkarīgi no tā, ka tas nekādā veidā neapdraud tautsaimniecību, bet ir iekļauts KL XIX nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā”.

⁴⁹ Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 17.09.2010. lēmumā lietā Nr. SKK-350/2010 norādīja, ka sabiedriskā transporta biļetes viltošana neapdraud KL XXII nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret pārvaldības kārtību” ietvertajā 275. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektu, <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2010> [aplūkots 08.03.2023.]. Autors piekrit, ka ir pamats apšaubīt, vai šāds privāto tiesību jomā izstrādāts dokuments apdraud pārvaldības kārtību. Zanda Zaļuma argumentējusi, ka, viltojot un izmantojot viltotu sabiedriskā transporta braukšanas biļeti, tiek pārkāpta normatīvajos tiesību aktos noteiktā kārtība, kādā persona var izmantot sabiedriskā transporta pakalpojumus un kādā tiek organizēta braukšanas tiesību apliecinājošā dokumenta aprīte, un tiek aizskarta sabiedrības uzticība dokumenta īstumam (Zaļuma Z. Dokumenta jēdziens Senāta Krimināllietu departamenta nolēmumos. Jurista Vārds, 2010, Nr. 47). Turpretī Māris Leja argumentējis, ka tā apdraud pārvaldības kārtību, ar to saprotot tiesību normās noteikto izpildvaras administratīvo funkciju īstenošanu, jo sabiedriskā transporta pakalpojuma organizēšana ir pašvaldības autonomā funkcija. Ja pašvaldība šo pakalpojumu sniedz pati, tad, personai braucot ar viltotu biļeti, pašvaldība negūst par to ienākumus, kas var apdraudēt šī pakalpojuma turpmāku sniegšanu. Savukārt, ja pašvaldība to deleģē privātpersonai, tad ienākumus negūst šī privātpersona. Ja ienākumu zuduma dēļ tā turpmāk atsakās vai nespēj sniegt šo pakalpojumu, tad sašaurinās pašvaldības izvēles iespējas izraudzīties pakalpojuma sniedzēju un nodrošināt šo pakalpojumu (Leja M. Krimināltiesību aktuālie jautājumi un to risinājumi Latvijā, Austrijā, Šveicē un Vācijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2019, 260.–261. lpp.). Autora ieskatā, minētie objekta traktējumi ir pārāk plaši un zaudē faktisku saikni ar apskatāmo nodarījumu, jo tā pamatā jebkurā gadījumā ir atteikšanās izpildīt civiltiesisku saistību ar viltu, kas liecina par krāpšanu. Tādēļ radītā apdraudējuma šāda piesaiste grupas objektam ir vērtējama kā formāla, tāpēc neattiecināma tā identificēšanas nozīmi.